

dr hab. Danuta Kurzyna-Chmiel, prof. UŚ

Uniwersytet Śląski

e-mail: danuta.kurzyna-chmiel@us.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-9168-5874>

Ile państwa w edukacji? Wybrane zagadnienia prawne

THE EXTENT OF STATE INVOLVEMENT IN EDUCATION: SELECTED LEGAL ISSUES

Summary

This article examines the influence of the state and its institutions on education (schooling). The first part refers to the historical significance of the Commission of National Education, which, alongside the Constitution of 3 May, represents one of the most important achievements of the Polish Enlightenment. The key features of the Commission as the foremost state educational institution of its time are outlined, with particular attention paid to its position within the state structure and the scope of its reforms. The second part highlights the distinct nature of the modern state, where constitutional principles prevail, establishing the right to education as a fundamental human right. The state bears responsibility for realising these rights, fulfilling public tasks through governmental administration and local self-government, with the participation of non-public entities.

Keywords: state; education; duty; Commission of National Education

Streszczenie

Artykuł porusza tematykę zakresu wpływu państwa i jego organizacji na edukację (oświatę). Pierwsza część odwołuje się do historycznych zasług Komisji Edukacji Narodowej, która była obok Konstytucji 3 maja jednym z najważniejszych osiągnięć polskiego oświecenia. Ukazano główne cechy komisji jako najważniejszej państwowej instytucji edukacyjnej. Zwrócono uwagę na jej miejsce w ówczesnej strukturze państwa i obszary objęte reformą. W drugiej części artykułu wyraźnie podkreślono zupełnie inny ustrój współczesnego państwa, w którym dominują zasady konstytucyjne czyniące prawo do edukacji jednym z najważniejszych praw człowieka. Państwo ponosi odpowiedzialność za realizację praw w zakresie oświaty. To ono realizuje zadania publiczne poprzez administrację rządową i samorząd terytorialny przy dostępie podmiotów niepublicznych.

Słowa kluczowe: państwo; edukacja; obowiązek; Komisja Edukacji Narodowej

Wstęp

Omawiając współczesne miejsce państwa w edukacji, warto przypomnieć historyczne zasługi Komisji Edukacji Narodowej (KEN), a przytaczając dokładnie nazwę: „Komisyyi nad edukacją młodzi szlacheckiej dozór mającej”. Jest to także szczególnie ważne z uwagi na obchodzoną w 2023 roku równą rocznicę jej utworzenia. 250 lat temu, 14 października 1773 roku podczas obrad Sejmu przyjęto opracowany przez Hugona Kołłątaja wstępny projekt komisji, a tym samym powołano KEN¹. Fakt ten obok Konstytucji 3 maja należy uznać za największe osiągnięcie polskiego oświecenia². Stworzony przez KEN program nauczania miał na owe czasy charakter rewolucyjny, nie dziwi zatem, że stał się podstawą wielu systemów edukacji w Europie. Jako główny cel reformy nauczania wskazano:

aby młódź nabyła na wiek dalszy potrzebne światła, które by ją kierowały w życiu prywatnym i w życiu publicznym do zupełnego wykonania, co powinien człowiek, chrześcijanin i obywatel, aby i sobie u drugim stał się pożyteczny³.

Dostrzec trzeba kolejność podmiotów wskazanych powyżej. Najpierw jest człowiek, a dopiero później chrześcijanin i obywatel. Można to rozumieć jako podkreślenie wartości świeckości nauczania nad religijnym wynikające z potrzeby odcięcia się od starego systemu jezuickiego. KEN powstała w trudnym historycznie okresie, związanym z postępującym upadkiem polskiej państwowości. Jej misja gruntownej reformy systemu edukacji miała służyć zwłaszcza zachowaniu polskości w obliczu rozpadu Rzeczypospolitej. Warto pamiętać, że choć idee KEN były bardzo postępowe, to jednak powstały w duchu myśli oświeceniowych, dlatego wszelkie próby bezpośredniego porównywania instytucji prawnych w omawianym zakresie są wielce utrudnione. Dzisiejsze ich rozumienie, oparte na historii, tworzone jest jednak w duchu zasady demokratycznego państwa prawa urzeczywistniającego zasadę sprawiedliwości społecznej (art. 7 Konstytucji⁴). Państwo prawa to państwo, którego organy działają na podstawie i w granicach prawa. Państwo prawa rządzone jest przez prawo. Wyrazem zasady demokratycznego państwa prawa jest zasada sprawiedliwości społecznej. Sprawiedliwość społeczna to najogólniej ujmując traktowanie obywateli w jednakowy, równy sposób oraz zapewnienie każdemu człowiekowi minimum egzystencji życiowej. Zasada ta nakazuje także jednostki różniące się cechą relewantną (np. niepełnosprawnych) traktować we właściwy, odpowiedni sposób.

1 Mowa jest tu o Sejmie Rozbiorowym działającym w latach 1773-1775.

2 Konstytucja 3 maja – ustawa rządowa z dnia 3 maja 1791 roku. Rękopis Konstytucji 3 maja jest przechowywany w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie.

3 Z. Kukulski, *Pierwotne przepisy Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773-1776*, Lublin 1923, s. 140-158.

4 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.: Dz. U. z 1997 Nr 78, poz. 483.

Nie jest rzeczą możliwą w tak krótkim artykule rozwinąć wszechstronnie tę kwestię, dość powiedzieć, że rozumienie podstawowych w tym zakresie pojęć i instytucji prawnych przeszło przez wieki gruntowną ewolucję. Niemniej waga i znaczenie rozwiązań prawnych w zakresie edukacji (oświaty⁵) tworzonych w czasach KEN upoważnia badacza do podjęcia tego trudu. Pierwszym, podstawowym celem artykułu jest ukazanie historycznego zakresu i roli państwa oraz KEN w latach jej funkcjonowania i ich wpływu na tworzony wówczas system szkolny i podstawy edukacji. Drugim celem, nawiązującym do pierwszego, jest ustalenie roli współczesnego państwa polskiego, zwłaszcza władzy i administracji publicznej, w realizacji zadań publicznych z zakresu oświaty (edukacji).

1. Zagadnienia podstawowe

Miejsce i rola państwa w zarządzaniu oświatą (edukacją)⁶ zmieniały się na przestrzeni wieków. Podstawowy wpływ na te zmiany mają zwłaszcza formy organizacji państwa, jego ustroju oraz dominujących koncepcji społeczno-ekonomicznych, filozoficznych i prawnych. Samo pojęcie państwa ulegało historycznej i prawnej ewolucji⁷. W analizie wpływu państwa na edukację podstawowe znaczenie ma kontekst historyczny⁸. Jak zauważa się w literaturze:

Do końca XVI wieku szkolnictwo znajdowało się bowiem w rękach Kościoła [...] Świadomość istnienia ścisłego powiązania spraw szkolnictwa ze sprawami państwa, przekonanie, że jego potęgą i pomyślnością są nierozdzielnie związane z poziomem wykształcenia obywateli, trwały w Polsce od czasów XVI wieku⁹.

Egzemplifikacją tej tezy jest chociażby dzieło Andrzeja Frycza Modrzewskiego *O poprawie Rzeczypospolitej* (1551)¹⁰. Wyraźnie dostrzegano wówczas potrzebę ścisłego powiązania systemu szkolnictwa z państwem i wpływu poziomu wykształcenia społeczeństwa¹¹

5 Zob. uwagi autorki na temat relacji omawianych pojęć wskazane pod koniec artykułu.

6 Zob. D. Kurzyńska-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013, s. 149 i n.

7 Zob. np.: J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa*, Poznań 2002, s. 12; W. Zakrzewski, *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1997, s. 12 i n.; B. Zawadzka, *Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, Warszawa 1996, s. 5 i n.; L. Garlicki, *Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, Warszawa 2002, s. 4.

8 F. Koneczny, *Państwo i prawo*, Kraków 1997, s. 174.

9 K. Dormus, *Komisja Edukacji Narodowej. Okoliczności powstania Komisji Edukacji Narodowej*, <https://www.up.krakow.pl/studia/690-universytet/obchody-250-rocznicy-powolania-ken/5476-komisja-edukacji-narodowej> [dostęp: 10.07.2023].

10 A. Frycz Modrzewski, *O poprawie Rzeczypospolitej*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-poprawie-rzeczypospolitej/> [dostęp: 1.08.2023].

11 Tamże.

na myślenie obywatelskie i patriotyczne. Początek procesu kształtowania się systemu szkolnictwa państwowego wszystkich szczebli datuje się na XVII wiek. Zmiany te należy wiązać z rozwojem oświecenia, które uznawało edukację za najskuteczniejszy instrument przemian tego okresu. Dodatkowo uważano, iż obowiązki oświatowe powinny być realizowane przez państwo i obejmować całe społeczeństwo. XVIII wiek to już rozkwit i dominacja szkolnictwa państwowego.

Organizacja KEN opierała się na podziale terytorialnym na tzw. wydziały szkolne. Szkoły podlegały w stosunku do siebie w sposób hierarchiczny. System edukacji był wówczas traktowany jako całość z niewielkim szkolnictwem wyższym. Akademia Krakowska (nazywana odtąd Szkołą Główną Koronną) pełniła zwierzchnią rolę dla szkół w Koronie, a Akademia Wileńska, zwana Szkołą Główną Litewską – na Litwie. Szkołom głównym podlegały szkoły wydziałowe, one nadzorowały szkoły podwydziałowe (po kilka w wydziale, łącznie z zakonnymi), te z kolei nadzorować miały szkoły parafialne. Tych ostatnich powstało znacznie mniej, niż planowano, a więzy z wyższymi szczeblami szkolnictwa nie zostały ustalone na stałe¹². Znamienne są także próby stworzenia wspólnego stanu nauczycielskiego, będącego odrębną grupą zawodową, mającą swoje specyficzne prawa i obowiązki, obdarzonego dużą samodzielnością (np. obecnie Karta Nauczyciela)¹³. Jak pisał H. Kołłątaj:

rzecz niewątpliwa, że jacy będą edukujący, takiej należy spodziewać się edukacji [...] Najlepsze przepisy Komisji i książki elementarne, póty będą rzeczą prózną, obrazającą powszechność narodową, póki nie będzie stanu nauczycieli, stosownie do zamiarów Komisji ustanowiony, w tych samych naukach doskonalony i zupełnie od Komisji z całym swoim losem dependujący [zależny – uwaga D.K.-C.]. Chcąc takowy stan do wszystkich szkół zaprowadzić, trzeba wpięć pomyśleć o seminarium, do którego by osoby, powołanie nauczycielskie obrać chcące, przyjmowane by być mogły¹⁴.

Przy okazji omawiania KEN pojawia się potrzeba nawiązania do Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych (TKE)¹⁵. Jego głównym zadaniem było opracowywanie programów i podręczników szkolnych zgodnych z nowym programem edukacyjnym. Wypada tu też wskazać wybitną pozycję służącą utrzymaniu języka polskiego, zwłaszcza w trudnym okresie pod zaborami, a mianowicie *Gramatykę dla szkół narodowych*¹⁶ autorstwa

12 Por. K. Dormus, *Komisja Edukacji Narodowej; Komisja Edukacji Narodowej*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Komisja-Edukacji-Narodowej;3924342.html> [dostęp: 1.08.2023].

13 Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, tekst jednolity: Dz. U. z 2023, poz. 984, z późn. zm.

14 Cyt. za K. Dormus, *Komisja Edukacji Narodowej*.

15 TKE działało w latach 1775-1792.

16 T. Wierzbowski, *Protokoły posiedzeń Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych 1775-1792*, Warszawa 1908, s. 112.

Onufrego Kopczyńskiego¹⁷. TKE przygotowywało również w dużej mierze ustawy Komisji. Na kanwie poczynionych rozważań warto skonstatować, że w czasach współczesnych kompetencja tworzenia programów nauczania, decydowania o używaniu podręczników szkolnych znajduje się w kompetencji administracji rządowej szczebla centralnego.

W czasach funkcjonowania KEN Rzeczpospolita zbliżała się do historycznego upadku i ostatecznej utraty niepodległości. Przetrwała do czasu konfederacji targowickiej¹⁸ i była

państwem stanowym, z dominującym znaczeniem szlachty, o której pozycji świadczyła wyłączność na prawo do zasiadania w Sejmie. Trzy „stany sejmujące”, a więc Król, Senat i Sejm właściwy, czyli izba poselska, były jedynymi wspólnymi organami całej Rzeczypospolitej, wspólnie decydującymi o polityce państwa. Z tego powodu ustrój Rzeczypospolitej określa się jako monarchię mieszaną, w odróżnieniu od monarchii absolutnej, gdzie władza skupiona była w ręku monarchy, a nie jak w przypadku polskim sprawowana przez trzy odrębne organy¹⁹.

Rola szlachty była tak istotna, że budziło to poczucie, że to oni stanowią naród polityczny kraju, a wręcz, że sami są Rzeczpospolitą²⁰. Pomimo że rola króla była wówczas istotnie ograniczona władzą Sejmu, to podejmował on liczne starania w sprawie stanowienia władzy państwowej nad oświatą. Te właśnie dążenia monarchy i wielu oświeconych możnowładców skierowane były na utworzenie systemu szkolnego, który nie podlegałby Kościołowi (a właściwie jezuitom), o charakterze narodowym i świeckim. Jak zauważa Stanisław Salomonowicz:

do oświecenia uważano, że Kościół zobowiązany jest wykonywać z natury rzeczy swe obowiązki oświatowe jako publiczną swego rodzaju daninę z posiadanych majątków. Widzimy więc, iż choć dalecy byliśmy wówczas od realizacji hasła „upaństwowienia oświaty”, to jednak zbliżaliśmy się coraz wyraźniej do oficjalnego i pełnego traktowania jej jako sprawy publicznej, a nie tylko jako wewnętrznej sprawy Kościoła – na równi na przykład z działalnością charytatywną tegoż Kościoła²¹.

Sejm Rozbiorowy w najistotniejszym akcie tworzącym komisję (tzw. uchwale sejmowej) wyraźnie podkreślił zniesienie władztwa jezuitów nad szkolnictwem i przekazanie

17 O. Kopczyński, *Gramatyka dla szkół narodowych na klasę I*, Warszawa 1778; fragmenty dzieła w Z. Florczak, L. Pszczołowska (oprac.), *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, t. 2, red. M.R. Mayenowa, Warszawa 1958, s. 12 i n.

18 Konfederacja targowicka, spisek magnacki zawiązany w nocy z 18 na 19 maja 1792 roku, skierowany przeciw reformom Sejmu Czteroletniego.

19 U. Augustyniak, *Historia Polski. 1572-1795*, Warszawa 2008, s. 67.

20 A. Grzeškowiak-Krwawicz, *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pojęcia i idee*, Toruń 2018, s. 43-51.

21 S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 23 (1980), s. 37-64.

go nowej instytucji, tj. Komisji Edukacji Narodowej²². Na marginesie warto zauważyć, odmienne od współczesnego rozumienie charakteru źródeł prawa. Przykładowo dzisiaj akty KEN nazywane „ustawami czy uchwałami” miałyby inny status. Można na pewno stwierdzić, że w omawianych, historycznych czasach były one traktowane jako jedno z najważniejszych źródeł prawa²³. W ogóle bardzo trudno jest, używając współczesnej terminologii, określić jednoznacznie status prawny ówczesnych instytucji prawnych z KEN na czele. Przyglądając się jej miejscu w systemie głównych instytucji ówczesnej Rzeczypospolitej, można stwierdzić, że miała ona cechy organu kolegiального. Kolegialność działania miała swoje źródła w dziejach demokracji szlacheckiej. Jej skład miał charakter nieetatowy, mówiąc językiem dzisiejszym – społeczny. Komisarze tworzący ją byli mianowani przez króla. Często wśród badaczy pojawia się pytanie, czy KEN była ministerstwem. Posługując się współczesnym rozumieniem, należałoby raczej udzielić odpowiedzi negatywnej. Ministerstwo to zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego PWN* urząd państwowy zajmujący się określonym działem gospodarki lub administracji, kierowany przez ministra²⁴. Równocześnie należy jednak dodać, iż w różnych krajach europejskich istniały już w XVIII wieku w ramach administracji państwowej pewne mniej lub bardziej wyodrębnione organy, do których kompetencji należały sprawy oświatowe,

ani jednakże znane nam przykłady francuskie, ani nawet austriacka Studienhof-kommission nie osiągnęły rangi tak wysokiej w hierarchii władz danego państwa, jaką posiadała w systemie ustrojowym polskim Komisja Edukacji Narodowej²⁵.

22 Preambuła uchwały głosiła, iż dotąd jezuita „większą część edukacji za pozwoleniem Rzeczypospolitej wielu konstytucjami nadanym utrzymywali: więc ażeby z tych okoliczności Rzeczpospolita, tak co do edukacji młodzi krajowej, jako też co do dóbr i majątków, nie ponosiła uszczerbku, takowe czyniemy rozrządzenie”. Punkt I głosił: „Ustanawiamy Komisję w Warszawie odprawować się mającą do edukacji młodzi szlacheckiej, pod protekcją J.K.MciP.n.M., do której ex Senatu et Ministerio [...] wyznaczamy. Ta Komisja pod prezydencją wzmiankowanego Wielebnego Imci Księdza Biskupa Wileńskiego lub in absentia jego, pod prezydencją pierwszego in Ordine Komisarzów odprawiać się będzie. Funkcja Komisarzów teraz wyznaczanych do Sejmu Ordynaryjnego w roku, da Bóg, 1780 trwać ma, a na ów czas, gdy się Stanom Rzeczypospolitej tak zdawać będzie, ciż sami potwierdzeni albo odmienieni per sexennium też funkcją sprawować będą [...] Odtąd tedy wszystkie generalnie akademie, gymnasia, kolonie akademickie, szkoły publiczne, żadnych nie wyłączając, z tym wszystkim, co tylko do wydoskonalenia nauk i ćwiczenia w nich młodzi szlacheckiej ściągają się może, pod dozór i rozrządzenie Komisji tej oddajemy oraz ordynacji ułożenie względem czynności jej do approbacji albo poprawy przez Nas zlecamy”. Podaję za tamże, s. 47-48.

23 L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2023; M. Chmaj, *Komentarz do Konstytucji RP, art. 131, 132, 133*, Warszawa 2023; T. Giaro (red.), *Źródła prawa. Teoria i praktyka*, Warszawa 2017.

24 Ministerstwo, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ministerstwo.html> [dostęp: 18.09.2023].

25 S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, s. 48; por. także sformułowanie Mieczysława Mitery-Dobrowolskiej, *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966, s. 16.

Wydaje się, że współcześnie ważniejsze, niż szukanie jednolitej definicji ustrojowo-prawnej KEN, jest uznanie jej za dominującą, nadrzędną instytucję państwową o centralnym charakterze, obejmującą terytorium ówczesnego państwa, czyli Korony i Litwy. Przysługiwała jej władza (imperium) w zakresie kompetencyjnym. Do jej głównych zakresów działania należało administrowanie i zarządzanie ówczesną oświatą i systemem szkolnym. Wydawała ona liczne nakazy i zakazy o powszechnym (ogólnym) i indywidualnym charakterze, w razie potrzeby mogła stosować przymus administracyjny lub zwracać się o pomoc do organów ówczesnej administracji państwowej. Nie miała *de facto* charakteru całkowicie autonomicznego (niezależnego) od władz. Jej utworzeniu przyświecała zwłaszcza idea uniezależnienia edukacji od wpływów jezuitów i magnaterii. Ci ostatni podporządkowali sobie już bowiem szerokie obszary administrowania państwem.

Wyraźnie widoczne są powiązania organizacyjne KEN zwłaszcza z królem stojącym na czele władzy wykonawczej, który sprawował patronat, protekcję, opiekę nad komisją²⁶, a także z Sejmem²⁷. Król posiadał istotną kompetencję personalną mianowania komisarzy KEN i mógł „interweniować wobec niej”. Trudno zaś jednoznacznie określić granice tej interwencji prawnej i faktycznej. Nie sposób zatem precyzyjnie uznać zakresu zwierzchnictwa króla. Wydaje się, że można tu raczej mówić o częściowej jego zwierzchności, lecz na pewno nie całkowitej. Można także przyjąć, że KEN była podmiotem²⁸ o centralnej właściwości, chociażby z powodu jej kompetencji obejmujących całość terytorium ówczesnej Rzeczypospolitej. Większych trudności nastręcza zaś ewentualne odniesienie KEN do współczesnych definicji organów naczelnych. Gros dzisiejszych definicji opiera się bowiem na cesze ich niepodlegania innym podmiotom (władzy czy administracji)²⁹. Już chociażby brak wystarczających badań w tym zakresie uniemożliwia głębszą analizę tej tematyki³⁰.

26 Z. Kukulski, *Pierwiastkowe przepisy pedagogiczne KEN*, s. LXIII.

27 Tamże.

28 Organy administracji publicznej według art. 5§ 2 pkt. 3 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023, poz. 775, w skrócie k.p.a., to ministrowie, centralne organy administracji rządowej, wojewodowie, działające w ich lub we własnym imieniu inne terenowe organy administracji rządowej (zespólonej i niezespólonej), organy jednostek samorządu terytorialnego oraz organy i podmioty wymienione w art. 1 pkt. 2 k.p.a.

29 H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998, s. 142-145; E. Ura, *Centralne organy administracji rządowej w okresie przemian ustrojowych państwa*, w: *Administracja i prawo administracyjne u progu trzeciego tysiąclecia. Materiały konferencji naukowej katedr prawa i postępowania administracyjnego*, red. M. Stahl, J. P. Tarno, M. Górski, Łódź 2000, s. 477-484.

30 Por. na ten temat: K. Sułkowski, M. Wojcieszek, *Pozycja urzędów centralnych w strukturze administracji publicznej*, „Studenckie Zeszyty Naukowe”, 22 (2019), nr 40, s. 151 i podana tam literatura; M. Stefaniuk, *Pozycja ustrojowa centralnego organu administracji rządowej w Polsce (na przykładzie Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów)*, „Studia Iuridica Lublinensia”, 13 (2010), s. 59 i podana tam literatura; Ł. Kurydybacha, M. Mitera-Dobrowolska, *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973, s. 12 i n.

Jeśli zaś chodzi o podporządkowanie komisji Sejmowi, to nie było ono znaczące. Jak zauważa Bogusław Leśnodorski³¹, miało ono „luźny charakter”. Przejawiało się głównie w okresowej kontroli. Z pewnością w czasach tworzenia KEN, a zwłaszcza w początkowej fazie jej działalności, wyraźnie dążono do jej możliwie największej samodzielności, która szła w parze z powszechnym i ponadpartyjnym przekonaniem o jej najwyższej randze w państwie w zakresie edukacji.

Reformatory zmierzali do nadania KEN jak najwyższej pozycji ustrojowej oraz szerszego grona podległych jej działaniom podmiotów. Jednak większość dokumentów KEN adresowana była do „młodzi narodowej szlacheckiej”. Termin „narodowy” używany był wówczas w tradycyjnym szlacheckim rozumieniu politycznym jako stan szlachecki³². Według S. Salomonowicza

w toku dynamicznych przemian czasów stanisławowskich pojawia się nowe rozumienie zakresu terminu „narodowy”: tam gdzie szlachcic konserwatywny widział jedynie przepisy dotyczące młodzieży szlacheckiej, reformatory widzieli już naród w szerszym rozumieniu tego słowa bądź jako naród posesjonatów, bądź jako ogół społeczeństwa (naród = lud)³³.

W literaturze najczęściej wskazuje się następujące obszary administrowania (zarządzania) sprawami oświatowymi przez KEN, podkreślając jednocześnie ich niedoskonałość i potrzebę dalszych prac nad nimi³⁴:

- od początku swojego istnienia KEN wykonywała swoje kompetencje centralnej instytucji oświatowej w zakresie takich spraw jak planowanie i programowanie działalności oświatowej, szeroko pojętej działalności koncepcyjnej i ogólno-organizacyjnej;
- KEN sprawowała zarząd administracyjno-finansowy i kadrowy sprawami szkolnictwa podporządkowanego jej. Posiadała specyficzne kompetencje sądowe, jak i inne szczegółowe, przyznane jej przepisami;
- KEN budowała ponadpartyjny i apolityczny (dziś nazwany byłby fachowym) system nadzoru nad poziomem kształcenia;
- podporządkowała sobie szkoły główne: Koronną i Wileńską;

31 Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historii państwa i prawa Polski*, t. 2: *Od połowy XV wieku do r. 1795*, wyd. 4, Warszawa 1971, s. 509.

32 Podobnie S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, s. 52; zob. także: H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna*, s. 142-145; E. Ura, *Centralne organy administracji rządowej w okresie przemian ustrojowych państwa*, s. 477-484.

33 Podobnie S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, s. 52. Wydaje się, że potrzeba jest szerszej analizy pojęć takich jak „naród” i „lud” używanych w czasach działania KEN. Zob. np. F. Peplowski, *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu*, Warszawa 1961, zwłaszcza s. 105-114; por. w indeksie hasła: „naród”, „narodowy”, „lud”.

34 Podobnie S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, s. 54.

- podporządkowała sobie szkolnictwo średnie. W zasadzie KEN przejęła bądź pod swój bezpośredni zarząd, bądź pod swój nadzór i kontrolę (np. pijarów, bazylianów itd.) zdecydowaną większość szkolnictwa. Do wyjątków należały m.in. średnie szkoły protestanckie;
- częściowo podporządkowała sobie szkolnictwo niższych szczebli, tzw. parafialne.

Podkreślenia wymagają także podejmowane przez KEN wysiłki zajęcia się problemami szkolnictwa zawodowego, specjalnego i edukacją dziewcząt, znamienne zwłaszcza przy analizie rozwoju zasady równości (obecnie mającej wymiar konstytucyjny). Jednak w historycznym podejściu akcentowano przede wszystkim rolę kobiety jako matki, żony, ale także, co szczególnie ważne współcześnie, rolę obywatelki. Poza zwierzchnictwem KEN zachowano szkolnictwo wewnątrzkościelne. Jak podkreśla S. Salomonowicz:

W ostatecznym rezultacie można wyróżnić w legalnie istniejących formach oświaty cztery grupy zakładów oświatowych: szkoły w gestii KEN, szkoły pod nadzorem efektywnym KEN, szkoły pozostające pod postulowanym raczej niż zrealizowanym nadzorem KEN oraz szkoły z nadzoru KEN wyłączone (Szkoła Rycerska, szkoły protestanckie)³⁵.

2. Wybrane, współczesne zagadnienia dotyczące roli państwa w edukacji (oświacie) nawiązujące do spuścizny Komisji Edukacji Narodowej

Współczesna rola państwa w zakresie edukacji wynika zwłaszcza z historycznego rozwoju nurtów polityczno-prawnych i społeczno-ekonomicznych. Samo pojmowanie państwa i jego roli, w tym oświatowej (edukacyjnej), przeszło różne etapy, na które ponadczasowe idee KEN miały istotny wpływ. W literaturze można znaleźć liczne definicje państwa³⁶. Jak podkreśla Jerzy Stefan Langrod³⁷, jest ono naturalną górną granicą działalności i rozbudowy władz administracyjnych. Władze te są emanacją woli państwa, które przelewa na nie część swojego autorytetu w celu wypełnienia za ich pośrednictwem pewnej części zadań wynikających ze swojego imperium³⁸. Powołując się zaś na Janusza Trzcńskiego, można stwierdzić, że analiza Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku³⁹ prowadzi do wniosku, że państwo polskie jest polityczną organizacją społeczeństwa, w której

35 S. Salomonowicz, *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, s. 57.

36 Zob. np.: J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa*; W. Zakrzewski, *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1997; B. Zawadzka, *Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*.

37 J.S. Langrod, *Ze studiów nad podziałem administracyjnym państwa*, Kraków 1931, s. 18.

38 Pisałam o tym w D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, s. 148.

39 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

system organów władzy (organów państwa) jest zaledwie elementem struktury państwa, a nie elementem definiującym państwo. Jest to koncepcja państwa, w którym obywatel i jego organizacje są istotnym elementem współdefiniującym państwo⁴⁰. Państwo można także rozumieć jako obszar funkcjonowania instytucji publicznych składających się na system organów władzy publicznej. Instytucje te mają działać sprawnie i sprawiedliwie w interesie społeczeństwa. Aby osiągnąć powyższe cele, powinny być zorganizowane demokratycznie⁴¹. Wyraźnie trzeba podkreślić, że władzę zwierzchnią w Rzeczypospolitej Polskiej sprawuje naród. Jego suwerenność oznacza, że władza w państwie spoczywa w rękach obywateli i od nich pochodzi. Należy pamiętać, że władza narodu jest niczym nieograniczona. Obywatele mają dziś prawo do współdecydowania o rządzeniu państwem. Naród sprawuje władzę bezpośrednio lub przez swoich przedstawicieli, wybieranych w demokratycznych wyborach. Podstawową definicję współczesnego państwa zawarto w art. 2 Konstytucji RP: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”.

W relacji państwa do edukacji (oświaty) niezmiennie istotne jest uznanie jego świeckości (art. 10 Konstytucji). Zgodnie z tym przepisem (ust. 1) „Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań”⁴². Nie wdając się w szerszą analizę tej obszernej tematyki, wypada zauważyć, że ważny postulat KEN świeckości nauczania jest dziś realizowany. Cały system oświaty, w tym przykładowo szkoły wyznaniowe, poddane są nadzorowi i kontroli państwa wynikających z jego odpowiedzialności za oświatę. W tym miejscu należy podkreślić niezmiennie istotną w całym systemie oświaty rolę kuratora oświaty, wyposażonego w liczne uprawnienia, zwłaszcza kontrolne i nadzorcze. Zakres nadzoru kuratora wyraźnie wpływa zwłaszcza na stopień samodzielności samorządu terytorialnego realizującego większość zadań oświatowych w naszym kraju.

Następną zasadą jest zasada państwa socjalnego, również mająca wymiar konstytucyjny. Funkcje socjalne państwa przeszły długą ewolucję⁴³. Zgodnie z treścią tej zasady

40 Zob. J. Trzciniński, *Tendencje i kierunki rozwojowe europejskiego i konstytucjonalizmu*, w: *Konstytucja Federalna Szwajcarskiej Konfederacji z 1999 r. i Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, red. Z. Czeszejko-Sochacki, Białystok 2001, s. 27-28.

41 Tamże, s. 26.

42 Zob. np. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania: Dz. U. z 2023 r. poz. 265.

43 D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, s. 151: „Pojęcie administracji świadczącej pojawiło się pierwotnie w nauce niemieckiej. Najbardziej zbliżone jest do francuskiego pojęcia służb publicznych (service public). Na sposób rozumienia tego terminu duży wpływ miały poglądy E. Forsthoffa, który administrację świadcząca rozumiał jako wszystkie świadczenia administracji na rzecz obywateli obejmujące troskę o ich sprawy socjalno-bytowe. Współczesna literatura niemiecka administrację świadcząca wiąże z celowym wspieraniem jednostek, administracją socjalną, prowadzeniem urzędzeń użyteczności publicznej i ogólnie ujmując troską o sprawy bytowe mającą na celu polepszenie poziomu życia obywateli”. Zob. na ten temat w literaturze niemieckiej przede wszystkim: E. Forsthoff, *Die Verwaltung als Leistungsträger*, Stuttgart-Berlin

państwo ma ideologiczno-prawny obowiązek troszczenia się o realizację praw socjalnych. Gwarantem wolności i praw socjalnych, w tym oświatowych, są właśnie władze publiczne (administracja publiczna)⁴⁴. Ogólnie mówiąc, oświatowe/edukacyjne obowiązki państwa znajdują się w sferze obowiązków socjalnych. W Konstytucji RP (rozdział drugi) wprowadzono katalog praw i wolności ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, w którym znajdują się prawa i wolności oświatowe.

Do zadań tzw. administracji świadczącej w zakresie oświaty należy zaspokajanie potrzeb oświatowych ludności. Administracja świadcząca najczęściej rozumiana jest jako działalność administracji polegająca na bezpośrednim zaspokajaniu rozmaitych potrzeb jednostki zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Rola administracji świadczącej w realizacji oświatowych zadań publicznych jest obecnie bardzo szeroka. Polega ona zwłaszcza na tworzeniu aparatu administracyjnego realizującego te zadania, zakładów publicznych, (administracyjnych), dbałości o właściwy poziom i ogólną dostępność kształcenia, uwzględniając różniące się potrzeby adresatów, przykładowo uczniów niepełnosprawnych, cudzoziemców, zgodnie z zasadami powszechnej i równej edukacji. Można powiedzieć, że administracja publiczna jest dziś podstawowym wykonawcą idei państwa socjalnego.

We współczesnych czasach da się także zauważyć rozszerzające się nowe zjawisko polegające na przemianie funkcji państwa z bezpośrednio świadczącej w podmiot regulujący system kształcenia poprzez pośrednie, głównie nadzorcze wpływy. „Państwo przechodzi od roli świadczeniodawcy *provider* do roli organizatora i kontrolera świadczeń *enabling authority*”⁴⁵. Zwłaszcza w nauce niemieckiej podnosi się też potrzebę zmiany funkcji państwa socjalnego na funkcję rozdzielającą, najogólniej mówiąc, pojęcie administracji rozdzielającej ma oznaczać administrację, której podstawowym zadaniem jest podział ograniczonych środków pomiędzy poszczególne jednostki⁴⁶. Administracja rozdzielająca staje się wówczas swego rodzaju arbitrem w stosunku do jednostek konkurujących ze sobą w uzyskaniu cennych dla nich dóbr⁴⁷. Najczęściej deregulacja przebiega przez zmniejszenie liczby nakazów i zakazów zabezpieczonych przymusem państwowym

1938, s. 8; E. Schmidt-Assmann, *Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungs-idee. Grundlagen und Aufgaben der verwaltungsrechtlichen Systembildung*, Heidelberg 2006, s. 166-167. W piśmiennictwie francuskim zob. A. de Laubadère, *Traité élémentaire de droit administratif*, t. 1, Paris 1963, s. 40 i n.

44 B. Banaszak, *Prawa jednostki i system ich ochrony*, Wrocław 1995, s. 17.

45 H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, wyd. 3 rozszerzone, Warszawa 2004, s. 111.

46 S. Biernat, *Charakter prawny aktów przydzielających obywatelom deficytowe dobra społeczne*, „Państwo i Prawo”, 36 (1981), nr 9-12, s. 82.

47 E. Knosala, R. Stasikowski, *Typologia zadań publicznych (szkic z nauki administracji i prawa administracyjnego)*, w: *Między przyszłością a tradycją w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Bociowi*, red. J. Supernat, Wrocław 2009, s. 337.

czy np. likwidację organu. Druga forma deregulacji związana jest z prywatyzacją zadań⁴⁸. W literaturze podkreśla się, że współczesne państwo opieki społecznej przestaje być wydolne, przestaje mieć pieniądze, aby zaspokajać wszystkie, strukturalnie już ukształtowane, roszczenia społeczne⁴⁹. Przychylając się do tej tezy trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że pomimo notorycznego kryzysu finansów publicznych, polityka społeczna powinna być nadal czynnie i rzetelnie realizowana. Państwo (w tym przypadku rozumiane jest jako administracja rządowa i samorząd terytorialny) powinno wciąż ponosić odpowiedzialność za całość realizacji zadań publicznych, przy uwzględnieniu szczególnej ustrojowej pozycji samorządu terytorialnego. Doceniając korzyści z procesu prywatyzacji zadań publicznych (najogólniej mówiąc polegającej na dopuszczaniu do realizacji zadań publicznych podmioty niepubliczne), należy czynić to jednak z rozwagą, pamiętając, że wyłącznie państwo zapewnia ich realizację w sposób trwały, powszechny i równy. Nie powinno dojść do sytuacji, w której administracja publiczna wyłącznie nadzoruje i rozdziela środki na realizację publicznych zadań oświatowych, a rezygnuje z samodzielnej ich realizacji. Należy także zachować bezpośrednią realizację publicznych zadań oświatowych przez administrację rządową i samodzielny silny samorząd terytorialny, przy uwzględnieniu zasad decentralizacji i subsydiarności. Dla porządku trzeba także podkreślić rolę podmiotów niepublicznych, które powinny na podstawie ustalonych prawnie zasadach realizować publiczne zadania oświatowe.

Podkreśleniem wysokiej rangi oświaty w naszym państwie jest uznanie jej w preambule ustawy prawo oświatowe⁵⁰ za dobro wspólne całego społeczeństwa. Jest to jedno z ważniejszych dóbr wspólnych. Najwyższym bowiem dobrem wspólnym jest Rzeczpospolita Polska. W preambule wyraźnie zaznaczone jest, iż oświata kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji RP, a także wskazaniem zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka⁵¹. Nauczanie i wychowanie – respektując chrześcijański system wartości – za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Zgodnie z powyższymi założeniami polityka oświatowa powinna być oparta na prawie i kanwie uniwersalnych wartości, mając na celu zwłaszcza zadbanie o powszechność, równość i dostępność oświaty.

48 D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata jako zadanie publiczne*, s. 156-157.

49 G. Skąpska (red.), *Opiekunność czy solidarność. Obywatelskie formy współpracy z władzami lokalnymi oraz pomocy społecznej*, Kraków 1998, s. 11-12.

50 Ustawa z dnia 19 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r. poz. 900, z późn. zm.

51 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 10.10.2023]; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.: Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167; Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r.: Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

Podstawową rolę w kreowaniu polityki oświatowej państwa odgrywają centralne organy administracji rządowej, które w różnym stopniu obdarzone są kompetencjami w zakresie oświaty⁵². Wśród nich najwyższą pozycję ma z całą pewnością minister właściwy do spraw oświaty i wychowania. Rola administracji rządowej stopnia centralnego polega głównie na podejmowaniu działań mających na celu kształtowanie polityki oświatowej państwa, a tylko wąską jej część stanowią bezpośrednie świadczenia dla ludności. Bardzo ważną rolę pełni kurator oświaty, realizujący m.in. politykę oświatową państwa w terenie. Kuratora cechuje szczególna pozycja ustrojowa, podlega on bowiem ministrowi właściwemu do spraw oświaty i wychowania, a także wojewodzie, należąc do wojewódzkiej administracji zespolonej.

Większość zadań publicznych w obszarze oświaty wykonuje obecnie samorząd terytorialny na zasadzie decentralizacji i subsydiarności. Wynika to z przepisów kreujących jego pozycję ustrojową, zwłaszcza art. 163 Konstytucji, zgodnie z którym „samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne niezastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych”. Obie powyższe zasady są podstawą podziału zadań publicznych. Każą one uwzględnić rolę wspólnot, zaczynając od najmniejszej – rodzinnej, przy realizacji zasady pomocniczości (subsidiarności), a także niezależność i brak hierarchicznego podporządkowania szczebli samorządu terytorialnego. Zadania samorządu terytorialnego są w istocie zadaniami państwa, stąd nie powinno być między administracją rządową i samorządową konkurencji.

52 Najprościej można zdefiniować organy centralne administracji publicznej jako te organy, których zasięg działania, właściwość dotyczy terytorium całego kraju. O organach centralnych stanowi (choć nie wprost) art. 5 § 2 pkt. 4 k.p.a., według którego są to: Prezes i wiceprezes Rady Ministrów pełniący funkcję ministra kierującego określonym działem administracji rządowej, ministrowie kierujący określonym działem administracji rządowej, przewodniczący komitetów wchodzących w skład Rady Ministrów, kierownicy centralnych urzędów administracji rządowej podległych, podporządkowanych lub nadzorowanych przez Prezesa Rady Ministrów lub właściwego Ministra, także kierownicy innych równorzędnych urzędów państwowych załatwiających sprawy z zakresu administracji publicznej w trybie uregulowanym w k.p.a. Status prawny organu centralnego niesie liczne skutki w postępowaniu administracyjnym. Zgodnie bowiem z art. 127 § 3 k.p.a. decyzje wydawane przez te organy są ostateczne w administracyjnym toku instancji i nie przysługuje od nich odwołanie, a na podstawie art. 14 k.p.a. wprowadzającego dwuinstancyjne postępowanie administracyjne wniosek o ponowne rozpoznanie sprawy wnosi się do tego samego organu centralnego. Organ sprawujący nadzór nad organem centralnym nie dysponuje wobec niego uprawnieniami nadzoru instancyjnego, tak jak to ma miejsce w relacji organu wyższego stopnia z organem pierwszej instancji. Jak podkreśla Czesław Martysz, zakres tego podporządkowania lub nadzoru wynika wyłącznie z ustaw szczególnych i nie ma on zastosowania do weryfikacji decyzji administracyjnych podejmowanych przez organy centralne w pierwszej instancji. Zob. na ten temat: C. Martysz, *Centralne organy administracji: pojęcie, struktura i pozycja w postępowaniu administracyjnym*, w: *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Bociowi*, red. J. Supernata, Wrocław 2009, s. 467 i podana tam literatura; T. Rabska, *Podstawowe pojęcia organizacji administracji*, w: *System prawa administracyjnego*, t. 1, red. J. Starościk, Wrocław 1977, s. 258; B. Adamiak, *Wprowadzenie*, w: tenże, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 117.

Zakończenie

Głównym celem artykułu była próba odpowiedzi na pytanie: ile państwa w edukacji? Celowi temu służyło ukazanie głównych elementów spuścizny Komisji Edukacji Narodowej w badanym obszarze oraz analiza wybranych obecnych rozwiązań prawnych. Tematyka poruszana w artykule potwierdziła wagę i znaczenie KEN zarówno w czasach jej tworzenia, późniejszej niewoli, jak i we współczesności. Ta kolegialna, centralna i państwowa instytucja stworzona była w trudnym historycznie okresie, w przededniu konfederacji targowickiej i upadku Rzeczypospolitej. Komisja walczyła przyczyniła się do zachowania języka, kultury i tożsamości polskiej oraz późniejszego rozwoju zasad oświatowych, takich jak: powszechność, równość, świeckość kształcenia. Ówczesne państwo dążyło do realizacji wszystkich możliwych i nowatorskich rozwiązań czyniących kraj i jego mieszkańców bardziej oświeconymi, wykształconymi. Wielu ważnych postulatów nie udało się zrealizować, lecz pozostały one w zbiorowej pamięci narodu.

Na kanwie poczynionych rozważań przyjrano się współczesnym rozwiązaniom prawnym w kontekście granic oświatowych (edukacyjnych) obowiązków państwa. Podstawową definicję współczesnego państwa zawarto w art. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którą, „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej”. Natomiast w relacji państwa do edukacji (oświaty) ważne znaczenie ma dziś uznanie jego świeckości⁵³ (art. 10 Konstytucji). Zasadami ustrojowymi wpływającymi w największym stopniu na rolę państwa w edukacji (oświacie) są zwłaszcza: zasada państwa socjalnego, subsydiarność (pomocniczość) i decentralizacja. Dzisiejsze państwo ma obowiązek troski o swoich obywateli i zaspokajania ich uzasadnionych prawnie potrzeb. Jedynie administracja rządowa i samorząd terytorialny zapewniają trwałą i ciągłą realizację publicznych zadań oświatowych. W tym obszarze należy też korzystać ze zjawiska prywatyzacji zadań publicznych w ramach wyznaczonych zasadami ustrojowymi. Z pewnością edukacja (oświata) należy do najważniejszych społecznie wymagań ludności, rodząc potrzebę i obowiązek właściwego ich zaspokojenia poprzez różne dopuszczalne prawnie narzędzia, za które odpowiedzialność ponosi współczesne państwo.

53 Zob. np. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

References/Bibliografia

AKTY PRAWNE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.: Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r., poz. 775.
- Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. – Karta Nauczyciela, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r., poz. 984, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania: Dz. U. z 2023 r. poz. 265.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, tekst jednolity: Dz. U. z 2023, poz. 40.
- Ustawa o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 poz. 1526.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. z 2022 r. poz. 2230 oraz z 2023 r. poz. 1234 i 2005.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 poz. 2094.
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2023 r., poz. 900, 1672, 1718, 2005.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 10.10.2023].
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.: Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.
- Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r.: Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

OPRACOWANIA

- Adamiak B., *Wprowadzenie*, w: tenże, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2000.
- Augustyniak U., *Historia Polski. 1572-1795*, Warszawa 2008.
- Banaszak B., *Prawa jednostki i system ich ochrony*, Wrocław 1995.
- Biernat S., *Charakter prawny aktów przydzielających obywatelom deficytowe dobra społeczne*, „Państwo i Prawo”, 36 (1981), nr 9-12, s. 74-84.
- Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP, art. 131, 132, 133*, Warszawa 2023.
- Florczak Z., Pszczołowska L. (oprac.), *Ludzie Oświecenia o języku i stylu*, t. 2, red. M.R. Mayenowa, Warszawa 1958.
- Forsthoff E., *Die Verwaltung als Leistungsträger*, Stuttgart-Berlin 1938.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne, Zarys wykładu*, Warszawa 2023.
- Garlicki L., *Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, Warszawa 2002, s. 4-40.
- Giaro T. (red.), *Źródła prawa. Teoria i praktyka*, Warszawa 2017.
- Grześkowiak-Krwawicz A., *Dyskurs polityczny Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pojęcia i idee*, Toruń 2018.

- Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998.
- Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, wyd. 3 rozszerzone, Warszawa 2004.
- Kaczmarczyk Z., Leśnodorski B., *Historii państwa i prawa Polski*, t. 2: *Od połowy XV wieku do r. 1795*, wyd. 4, Warszawa 1971.
- Knosala E., Stasikowski R., *Typologia zadań publicznych (szkic z nauki administracji i prawa administracyjnego)*, w: *Między przyszłością a tradycją w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Bociowi*, red. J. Supernat, Wrocław 2009, s. 334-347.
- Koneczny F., *Państwo i prawo*, Kraków 1997.
- Kopczyński O., *Gramatyka dla szkół narodowych na klasę I*, Warszawa 1778.
- Kukulski Z., *Pierwiastkowe przepisy Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773-1776*, Lublin 1923.
- Kurdybacha Ł., Mitera-Dobrowolska M., *Komisja Edukacji Narodowej*, Warszawa 1973.
- Kurzyńska-Chmiel D., *Oświata jako zadanie publiczne*, Warszawa 2013.
- Langrod J.S., *Ze studiów nad podziałem administracyjnym państwa*, Kraków 1931.
- Laubadère A. de, *Traité élémentaire de droit administratif*, t. 1, Paris 1963.
- Martysz C., *Centralne organy administracji: pojęcie, struktura i pozycja w postępowaniu administracyjnym*, w: *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Bociowi*, red. J. Supernat, Wrocław 2009, s. 459-471.
- Mitera-Dobrowolska M., *Komisja Edukacji Narodowej 1773-1794. Pierwszy urząd wychowania w Polsce*, Warszawa 1966.
- Pepłowski F., *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu Oświecenia i Romantyzmu*, Warszawa 1961.
- Rabska T., *Podstawowe pojęcia organizacji administracji*, w: *System prawa administracyjnego*, t. 1, red. J. Starościk, Wrocław 1977, s. 256-365.
- Salomonowicz S., *Podstawy prawne funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 23 (1980), s. 37-64.
- Schmidt-Assmann E., *Das allgemeine Verwaltungsrecht als Ordnungsidee. Grundlagen und Aufgaben der verwaltungsrechtlichen Systembildung*, Heidelberg 2006.
- Skąpska G. (red.), *Opiekuńczość czy solidarność. Obywatelskie formy współpracy z władzami lokalnymi oraz pomocy społecznej*, Kraków 1998.
- Stefaniuk M., *Pozycja ustrojowa centralnego organu administracji rządowej w Polsce (na przykładzie Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów)*, „Studia Iuridica Lublinensia”, 13 (2010), s. 59-72.
- Sułkowski K., Wojcieszek M., *Pozycja urzędów centralnych w strukturze administracji publicznej*, „Studenckie Zeszyty Naukowe”, 22 (2019), nr 40, s. 151-165.
- Trzciński J., *Tendencje i kierunki rozwojowe europejskiego i konstytucjonalizmu*, w: *Konstytucja Federalna Szwajcarskiej Konfederacji z 1999 r. i Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, red. Z. Czeszejko-Sochacki, Białystok 2001, s. 25-34.
- Ura E., *Centralne organy administracji rządowej w okresie przemian ustrojowych państwa*, w: *Administracja i prawo administracyjne u progu trzeciego tysiąclecia. Materiały konferencji naukowej katedr prawa i postępowania administracyjnego*, red. M. Stahl, J.P. Tarno, M. Górski, Łódź 2000, s. 477-484.
- Walachowicz J., *Historia ustroju państwa*, Poznań, 2002.
- Wierzbowski T., *Protokoły posiedzeń Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych 1775-1792*, Warszawa 1908.

Zakrzewski W., *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 1997.

Zawadzka B., *Prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne*, Warszawa 1996.

NETOGRAFIA

Dormus K., *Komisja Edukacji Narodowej. Okoliczności powstania Komisji Edukacji Narodowej*, <https://www.up.krakow.pl/studia/690-universytet/obchody-250-rocznicy-powolania-ken/5476-komisja-edukacji-narodowej> [dostęp: 10.07.2023].

Frycz Modrzewski A., *O poprawie Rzeczypospolitej*, <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/o-poprawie-rzeczypospolitej/> [dostęp 1.08.2023].

Komisja Edukacji Narodowej, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Komisja-Edukacji-Narodowej;3924342.html> [dostęp: 1.08.2023].

Ministerstwo, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ministerstwo.html> [dostęp: 18.09.2023].